

MISSION ACCOMPLISHED

Resultaat boeken met preventie

Preventieprojecten schieten als paddestoelen uit de grond. En ieder project kost uiteraard tijd, middelen, bloed, zweet en tranen. Het is dan te hopen dat al deze inspanningen ook hun vruchten afwerpen. Maar hoe weten we eigenlijk of een preventieproject effectief is?

Preventie is niet effectief, tot het tegendeel is bewezen

Als je organisatoren van preventieprojecten mag geloven is ieder initiatief bijzonder succesvol. Men hoeft dat niet te meten, want men weet het gewoon. Op basis van gezond verstand, of op basis van persoonlijke ervaringen of getuigenissen. Men legt ook perfect uit waaróm het werkt, en welke logica erachter schuilt.

Maar preventie is vaak niet zo effectief als men denkt. Hoe zorgvuldig het project ook is opgebouwd, hoe logisch de verklaringen ook mogen klinken en hoe nauw de ideeën ook aansluiten bij het 'gezond verstand'. Van zodra een preventieproject in de bijzonder kritische weegschaal van het wetenschappelijk onderzoek wordt gelegd, verdwijnen effecten als sneeuw voor de zon.

Een voorbeeld. Een bekend drugspreventieproject is het DARE¹-project. Het ontstond in de jaren '80 in de Verenigde Staten, en kende later toepassingen over de hele wereld. De strategie van het project is heel eenvoudig. Een agent in uniform geeft 17 weken lang les over drugs en wijst de leerlingen op de gevaren voor de gezondheid, maar ook op de risico's die men neemt op justitieel vlak. De organisatoren van dit project gaan ervan uit dat druggebruik zich voordoet, omdat jongeren onvoldoende deze gevaren kennen. Een logische redenering, maar de resultaten uit onderzoek vallen erg tegen. Het project werd meerdere keren onder de wetenschappelijke loep gelegd, zoals onder meer in Kokomo. Daar werden 331 scholieren bevraagd die het DARE-project nooit doorliepen (de controlegroep), en 214 scholieren die 7 jaar eerder wél de DARE-classes hadden gekregen (de experimentele groep). De experimentele groep rapporteerde méér tabaksgebruik, lichtjes méér gebruik van marihuana en lichtjes mínder alcoholgebruik in vergelijking met de controlegroep. Conclusie van de onderzoekers: er worden géén significante langetermijneffecten waargenomen van het DARE-project. (Lundman, 2001)

Nog een voorbeeld. Onlangs werd ook in België opnieuw de invoering van Boot Camps gesuggereerd om crimineel gedrag bij jongeren tegen te gaan. Bij Boot Camps gaat men ervan uit dat men bij jongeren delinquent gedrag kan voorkomen door hen discipline bij te brengen in een no-nonsense militaire setting. Strenge regels, harde fysieke activiteiten, strikte routine en onderlinge sociale controle moet jongeren le-

ren op het rechte pad te blijven. De uitwerking van Boot Camps en het programma daarbinnen kent zeer veel verschillende variaties. Ook in Nederland heeft men met de Glenn Mills school een gelijkaardig project lopen. Deze initiatieven waren talrijke keren voorwerp van onderzoek. Richard Lundman (2001) concludeert in zijn samenvatting van de resultaten van meerdere onderzoeken: *"At best, boot camps have no measurable delinquency control effects. At worst, boot camps produce more rather than less delinquency."*

Projecten als bovenstaande blijven, ondanks de onderzoeksresultaten, tot op vandaag toegepast worden. De uitleg daarvoor is klassiek: het programma werd ondertussen gewijzigd, de aanpak is verbeterd, het zou nu wél moeten werken. Zo houden ook ineffectieve initiatieven zéér lang stand.

Niet zelden wordt veel geïnvesteerd in preventie, zonder enig resultaat. Het verlies inzake tijd en middelen, maar ook op menselijk vlak, is dan bijzonder jammer. Ga er niet zomaar van uit dat een preventie-initiatief, hoe mooi bedacht ook, het bedoelde effect heeft. Vertrouw niet zomaar op je 'gezond verstand', maar probeer na te gaan of je project kans op slagen heeft. Al is dat allesbehalve evident.

Het meten van effectiviteit: mission impossible?

Iedereen weet dat de beschikbare tijd en middelen om in preventie te investeren beperkt zijn. Het ligt voor de hand dat men de beperkte middelen investeert in initiatieven die aantonen dat ze effectief zijn. Preventie-initiatieven worden daarom aangemoedigd om de effectiviteit van hun acties te meten. Maar dat loopt vaak mis. Het meten van effectiviteit van preventief bedoelde tussenkomsten is bijzonder moeilijk (zie o.m.: Burssens et al., 2007). Er zijn nog enkele obstakels:

We moeten vaak meten temidden de complexe wereld waarin talloze factoren de resultaten positief of negatief beïnvloeden. Een buurtgericht preventieproject ter voorkoming van jeugddelinquentie kan bijvoorbeeld goede resultaten boeken zonder dat het project an sich daar noodzakelijk heeft toe bijgedragen. Misschien opende tijdens de onderzoeksperiode een jeugdhuis de deuren, of werd de ruimtelijke structuur beter aangepast aan de noden van jongeren. Of een groep probleemjongeren bereikte de leeftijd waarop velen automatisch uit de delinquentie groeien. Of ouders besloten, na enkele incidenten, uit

eigen beweging om hun jongeren aan meer controle te onderwerpen. Heel wat individuele, zowel als contextuele variabelen kunnen verwachte resultaten van interventies in die mate beïnvloeden dat het reëel effect van de interventie nog bijzonder moeilijk valt in te schatten.

Wanneer een project faalt, is het ook zeer moeilijk te weten of dat is omwille van het theoretisch kader en de gebruikte methodiek, dan wel omwille van een gebrekkige implementatie ervan. Een gebrek aan middelen, of het niet vinden van gemotiveerde of capabele uitvoerders, kunnen een project doen falen, ook al is het theoretisch kader in werkelijkheid goed.

De resultaten van een project worden trouwens niet enkel vertekend door eerder genoemde storende factoren, maar zeker ook door toeval. Kleinschalige projecten kunnen alleen al op basis van toeval een schitterend, dan wel een desastreus resultaat bereiken. Stel dat een schoolproject bij de 10 moeilijkste probleemleerlingen wegzending wil vermijden. Dan kan men de pech hebben dat toevallig dat jaar 3 van je cliënten om verschillende redenen afhaken (een onhoudbare thuissituatie die escaleert; een gerechtelijke interventie; betrokkenheid bij een verkeersongeval) terwijl zij in een eerder jaar helemaal niet zouden afgehaakt hebben. Toch worden je goede resultaten dan met 30% naar beneden gehaald. Met andere woorden: om toevalsfactoren uit te sluiten, moet men over grote getallen kunnen uitspraken doen. Vele projecten bereiken niet die grote aantallen jongeren zodat de toevalsfactor een grote impact blijft hebben op de resultaten.

Een ander probleem is het vinden van meetbare effectindicatoren. Stel dat een initiatief wil voorkomen dat jongeren worden uitgesloten door andere leerlingen. Wanneer beschouw je een leerling als 'uitgesloten'? En hoe ga je dat in de praktijk meten? Het is niet eenvoudig om indicatoren te vinden die een moeilijk concept als uitsluiting vatten.

Een ander initiatief wil ongeplande tienerzwangerschappen voorkomen, door op strategische plaatsen condoomautomaten aan te brengen. Het is bijzonder moeilijk om te weten te komen of leerlingen op langere termijn inderdaad niet ongepland zwanger werden. Vele leerlingen zijn na enkele jaren van school veranderd of afgestudeerd. Vele tienerzwangerschappen blijven trouwens onbekend voor de school, omdat het meisje kiest voor zwangerschapsonderbreking. Vele initiatieven zullen daarom geen indicatoren meten op het te bekomen effect, maar kiezen voor het meten van procesindicatoren. Het preventieproject ter voorkoming van ongeplande zwangerschappen bij tieners, kan ervoor opteren om te meten hoeveel condooms tijdens het project werden verkocht. Maar dikwijls geven de procesindicatoren opnieuw geen correct beeld over de daadwerkelijke effectiviteit van het initiatief. Misschien werden de condoomautomaten vooral leeggehaald door volwassenen en dus niet door de beoogde doelgroep. Of werden de condooms in grote mate gebruikt als waterballon in plaats van als anticonceptiemiddel. De link tussen een procesindi-

cator en het beoogde effect wordt verondersteld, maar blijft vaak onzeker.

Effectmetingen bij vele preventie-initiatieven kampen met bovenstaande problemen. Maar vooral initiatieven die langetermijndoelstellingen voor ogen hebben, staan voor een zéér zware opdracht als het erop aankomt hun effectiviteit aan te tonen. In het algemeen wordt het als héél moeilijk beschouwd om personen die een project doorlopen terug te vinden na vijf jaar of langer. Effectmetingen lijken dan helemaal onhaalbaar, en zijn altijd in het voordeel van initiatieven die pas laat ingrijpen in de ontwikkeling van een probleem.

Een redder aan het zwembad die pas ingrijpt op het moment dat een kind aan het verdrinken is, kan op het einde van de dag perfect tellen hoeveel kinderen hij heeft gered. Een redder die eerder ingrijpt, namelijk door kinderen te wijzen op potentieel gevaarlijke situaties en bepaalde spelletjes verbiedt, heeft het veel moeilijker om aan te tonen hoeveel kinderen door zijn toedoen uiteindelijk aan de verdrinkingsdood zijn ontsnapt.

Tips voor (een kans op) effectieve preventie

Het is niet omdat effectmeting een moeilijke en kwetsbare opdracht is, dat we het niet minstens mogen proberen. Meer nog, we móeten het proberen. Maar de zonet genoemde obstakels leren ons alvast dat een kritische kijk op de resultaten van effectmetingen altijd op zijn plaats is.

In dit artikel gaan we niet in op wetenschappelijke onderzoeksmethodologie om bepaalde van de eerder genoemde meetproblemen zo goed als mogelijk te ondervangen. We houden het op enkele tips om de (potentiële) effectiviteit van je project enigszins in het vizier te krijgen.

TIP 1: Eerst lezen dan meten

Een degelijke effectmeting is bijzonder tijdsintensief en vraagt ook een specifieke onderzoeksexpertise. Dat er 'eventjes bijnemen' terwijl je zelf het initiatief begeleidt, is verre van evident. Je kan zeer veel moeite besparen door in de eerste plaats op zoek te gaan naar bestaande onderzoeksresultaten. Probeer niet te bewijzen wat anderen misschien al lang vóór jou hebben aangetoond. Cruciaal hierbij is wél dat je bij het doornemen van de literatuur ook oog hebt voor de manier waarop het onderzoek is gelopen. Hoe is men in het onderzoek omgegaan met de eerder beschreven meetproblemen. Wees daarbij kritisch. Niet zelden zijn onderzoekers iets of wat té enthousiast over hun bevindingen en verliezen ook zij belangrijke beperkingen van het onderzoek uit het oog. Probeer ook telkens méér dan één onderzoek te vinden over hetzelfde onderwerp. Zo kan je checken of de resultaten uit een onderzoek stand houden bij nieuwe metingen, of niet.

TIP 2: Registreer voor jezelf

Een betrouwbare meting opzetten die je kan vertellen of jouw preventie-initiatief daadwerkelijk verschil maakt, ligt vaak niet binnen de mogelijkheden van de organisatoren van dat initiatief. Er zijn ernstig vragen te stellen bij overheden die tegenwoordig aan projecten vragen om hun effectiviteit aan te tonen. Het leidt vaak tot gebruik van cijfers op een manier zoals een dronkaard een lantaarnpaal gebruikt: ter ondersteuning, níet ter verlichting.

Dat neemt niet weg dat het voor de eigen organisatie bijzonder belangrijk blijft óch enkele voelsprietten te ontwikkelen die indicaties geven over de al dan niet succesvolle uitvoering van het project. Zoek naar potentiële indicatoren die als knipperlicht kunnen functioneren, die indicaties geven over het al dan niet positief verlopen van het proces dat je voor ogen hebt. Maar doe dat voor jezelf, níet voor diegenen die beslissen over eventuele subsidiëring, verderzetting of goedkeuring van het project. Dat maakt de baan vrij voor een gezonde kritische blik op het eigen initiatief die niet onder druk staat van 'bovenaf'. Zo kan je eerlijk op zoek naar de knelpunten van het project en werken aan verbeteringen ervan.

Knipperlichten kunnen bestaande statistieken of informatieve bronnen zijn die je kan opzoeken en die toelaten gegevens te vergelijken van vóór het preventie-initiatief, tijdens en erna. Bijvoorbeeld de cijfers over het aantal wegzendingen op school, het aantal klachten van ouders, het aantal strafstudies die worden gegeven. Als je bijvoorbeeld spijbelgedrag op school wilt vermijden door te werken aan een beter leefklimaat op school, dan zeggen de zonet genoemde knipperlichten an sich nog niets over de mate waarin nog gespijbel wordt. Ook niet over het leefklimaat. Maar een sterke stijging van het aantal strafstudies kan je misschien wel doen nadenken of je, ondanks de gedane inspanningen, er wel in slaagt om dat leefklimaat te verbeteren. Het gaat er niet om dat je aan de hand van dergelijke informatie perfect weet waar het fout loopt, maar het is belangrijke informatie om na te denken over je project. Je gist dan niet in het luchtledige over mogelijke knelpunten van het project. Deze knipperlichten kunnen inspireren, kunnen je iets dichterbij mogelijke oorzaken van succes of falen brengen.

Knipperlichten kan je ook zelf installeren door te registreren. Heel veel preventie-initiatieven bouwen voort op een theorie die bestaat uit een samenhang van verschillende veronderstellingen. In het beste geval is die theorie (of tenminste delen ervan) wetenschappelijk onderzocht.

Zo bestaan er theorieën die stellen dat voor bepaalde jongeren repressieve sancties stigmatiserend werken. De jongeren voelen zich dan onbegrepen, worden door anderen als 'probleemkind' gezien, en gaan zichzelf ook zo identificeren. Tengevolge daarvan voelen zij zich geen deel uitmaken van deze samenleving en zoeken zij lotgenoten op, andere jongeren die in hetzelfde schuitje zitten. Zo ontstaan vriendengroepen die zich afzetten tegen de conforme regels, en op zoek gaan naar alternatieve zelfwaardering en pres-

tige. Dat vinden zij vaak in stoer, grensoverschrijdend en zelfs crimineel gedrag.

Nu, in feite zijn dit een resem veronderstellingen die logisch aan mekaar worden gelinkt. Misschien kan je als preventieproject nooit werkelijk weten of je op lange termijn delinquentie voorkomt, door vandaag het sanctioneringsbeleid van een school aan te passen. Maar je kan wel proberen na te gaan of je bepaalde tussenliggende stappen waarmaakt.

Stel dat je bij ernstige incidenten op school bemiddeling of herstelgericht groepsoverleg gaat toepassen, in plaats van meteen te kiezen voor wegzending of strafstudie. Dan is het zeer moeilijk om vast te stellen of die maatregel op lange termijn een lager risico op delinquent gedrag met zich meebrengt. Maar wat je wél kan nagaan is of de betrokken jongeren, na afloop van deze maatregelen (en nadat zij hun herstelplan hebben uitgevoerd) deze manier van sanctioneren als rechtvaardig of billijk hebben ervaren, of dat zij zich vernederd of uitgesloten hebben gevoeld, enzovoort. Je gaat met andere woorden na of je op zijn minst die eerste fase in het proces -stigmatisering door repressieve maatregelen- hebt kunnen voorkomen. Als dat inderdaad zo is, dan is er een kans dat je effectief bijdraagt tot het voorkomen van het langetermijneffect. Als dat níet zo is, dan mag je al ernstig vragen stellen bij het initiatief en moet je op zoek naar verbetering, of moet je het over een heel andere boeg gooien.

TIP 3: Doe het niet alleen met cijfers

Cruciaal voor de analyse van de effectiviteit van preventie-initiatieven is het toevoegen van wat men in onderzoeksjargon 'kwalitatieve data' noemt. Men verwijst daarmee naar ándere informatie dan statistisch of kwantificerend materiaal: getuigenissen van deelnemers, diepgaande interviews, ervaringen van de organisatoren, reacties uit de bredere omgeving of van schoolpersoneel, enzovoort. Deze informatie is vaak bijzonder leerrijk op verschillende vlakken. Het kan indicaties geven over de mate waarin men de doelstellingen bereikt, over mogelijke redenen waarom het bij één jongere wél is gelukt en waarom bij een andere níet. Het kan bovendien ook belangrijke informatie aanleveren die de cijfergegevens (uit statistieken, of uit de registratiegegevens) beter doen begrijpen.

Zo kan uit een interview blijken dat het stijgend aantal strafstudies bijna volledig op rekening van vroegere spijbelaars komt. Met andere woorden, het spijbelpreventieproject is er wel degelijk in geslaagd om spijbelen tegen te gaan door een beter leefklimaat op school te bekomen. Alleen geven de jongeren die spijbelden, en nu terug in de klas zitten, af en toe wel nog een probleem in de klas. Dankzij deze kwalitatieve informatie kan men het knipperlicht -de cijfers over het aantal strafstudies- correcter interpreteren.

TIP 4: Zoek de zwarte zwaan

Tenslotte kan niet genoeg benadrukt worden dat iedereen die de effectiviteit van een initiatief in kaart wil brengen, kritisch-kritisch-kritisch moet zijn voor zichzelf. Het cliché stelt dat wie wil bewijzen dat alle zwanen wit zijn, op zoek moet naar de zwarte zwaan. Vaak, omdat men toch overtuigd is van het project, verzamelen de initiatiefnemers alle mogelijk positief

te interpreteren cijfers, alle positieve getuigenissen en succesverhalen, en willen zij daarmee de effectiviteit aantonen. Dat overtuigt zelden. Ga expliciet op zoek naar tegenindicaties van succes. Zoek geen witte zwanen om je verhaal te staven, maar doe er alles aan om de zwarte zwanen te vinden. Pas als je na lang zoeken geen zwarte zwaan vindt, kan je de veronderstelling uiten: "Het is best mogelijk dat alle zwanen wit zijn." Wie de eigen initiatieven kritisch durft benaderen en op die manier aan verbeteringen sleutelt, kan misschien de effectiviteit ervan nog niet bewijzen, maar verhoogt wél de kans dat het effectief is.

Preventie evalueren: "effectief" is niet hetzelfde als "goed"

Opgelet! Er ligt nog een stevige adder onder het gras van het preventieveld. De groeiende aandacht voor effectiviteitsmetingen, niet zelden onder de vlag van de "evidence-based" aanpak, is op zich waardevol. Maar ze heeft er bij velen toe geleid dat de evaluatie van preventie verschrompelde tot enkel en alléén de beoordeling van de effectiviteit. En in het verlengde daarvan ook de efficiëntie van een initiatief. Preventie heette 'goed' te zijn als het maximaal effect kan tonen tegen een minimale financiële kostprijs.

Als evaluatie zich daartoe verengt, dan hebben we een probleem. We mogen niet vergeten dat preventie dikwijls ook nadelige neveneffecten voor de samenleving met zich meebrengt. Tegenwoordig interveniëren ontelbare preventieve maatregelen voortdurend in ons dagelijks leven. Dat is zeker niet altijd aangenaam. Wie vandaag met het vliegtuig op vakantie wil, moet al zeer vroeg op de luchthaven zijn om alle preventief bedoelde acties te kunnen ondergaan. Maar ook thuis en in het publieke domein worden we op honderden manieren geconfronteerd met preventie. Alles op slot draaien, waarschuwend posters en signalen overal, kinderen niet langer op straat laten spelen, het stadspark dat 's avonds niet meer toegankelijk is, een fuifzaal die wordt gesloten, enzovoort. Om allerlei problemen tegen te gaan, worden zeer veel maatregelen uitgevaardigd die meer of minder een

impact hebben op de leefkwaliteit in onze samenleving. Preventie is dus een tweesnijdend zwaard. Het is bedoeld om leefkwaliteit te verhogen door bepaalde problemen te voorkomen. Tegelijk kan de maatregel op zich al een inbreuk zijn op onze leefkwaliteit.

Je kan zeker vandalisme in het park tegengaan door het stadspark 's avonds te sluiten. Maar het neveneffect is dat mensen nu ook niet langer kunnen genieten van een heerlijke avondwandeling. Of door een fuifzaal te sluiten, vermijd je een regelmatig voorkomende vechtpartij tussen enkele drinkebroers, maar tegelijk verliezen vele jongeren vele uren van plezier, ontmoeting en ambiance.

Wie preventie wil evalueren moet dus zeker ook deze schaduwzijde van preventie in beeld brengen. Niet enkel de bedoelde effecten nagaan, maar zeker ook de onbedoelde neveneffecten bewaken en zoveel mogelijk vermijden is de boodschap. Hoe je dat doet, lees je in het boek *Wenselijke preventie stap voor stap* (Goris et al., 2007) waarvan je alvast een voorsmaakje krijgt in het artikel van Nicole Vettenburg, verderop in dit Welwijsnummer.

Dieter BURSSENS

Redactie Welwijs

Stafmedewerker op het

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk

Lid van het Team Preventie Ontwikkeling

www.steunpunt.be

www.teampreventieontwikkeling.be

NOOT

¹ DARE = Drug Abuse Resistance Education

BIBLIOGRAFIE

- Burssens, D., Goris, P., Vettenburg, N. & Melis, B. (2007). Andere ondersteunende kaders voor preventie. In: P. Goris, D. Burssens, B. Melis & N. Vettenburg (Eds.). *Wenselijke preventie stap voor stap (pp.81-99)*, Antwerpen: Garant.
- Goris, P., Burssens, D., Melis, B. & Vettenburg, N. (Eds.) (2007). *Wenselijke preventie stap voor stap*, Antwerpen: Garant.
- Lundman, R. (2001). *Prevention and control of juvenile delinquency (third edition)*, New York: Oxford University Press.